

**МАСЪУЛИЯТИ АХЛОҚИИ ТАБИБ ДАР ПИНҲОНСОЗӢ ВА
ОШКОРСОЗИИ ҲАҚИҚАТИ БЕМОР: ТАҲЛИЛИ ФАЛСАФӢ ДАР АСРИ
XXI**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20519115>

Комилов Далер Рустамович

номзади илмҳои фалсафа, дотсент, мудири кафедраи таърих ва робитаҳои байнифарҳангии Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода. E-mail: www.daler.komilzoda@gmail.com; телефон: +992114885050

Музаффарзода Матлуба Музафар

номзади илмҳои тиб, муовини директор оид ба корҳои табобатӣ, Маркази илмӣ саратоншиносии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҷумҳурии Тоҷикистон. Тел: +992 918 75 21 00

Сведения об авторах:

Комилов Далер Рустамович

кандидат философских наук, доцент, заведующий кафедрой истории и межкультурных связей Международного университета иностранных языков Таджикистана имени Сотима Улуғзода.

E-mail: www.daler.komilzoda@gmail.com;

Телефон: +992114885050

Музаффарзода Матлуба Музафар

- кандидат медицинских наук, заместитель директора по лечебной работе Республиканского научного онкологического центра Республики Таджикистан. Республика Таджикистан.

Телефон: +992 918 75 21 00.

Authors Information:

Komilov Daler Rustamovich

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of History and Intercultural Relations at the Tajik International University of Foreign Languages named after Sotim Ulughzoda.

E-mail: www.daler.komilzoda@gmail.com;

Phone: +992114885050.

Muzaffarzoda Matluba Muzaffar

Candidate of Medical Sciences, Deputy Director for Clinical Affairs at the Republican Scientific Oncology Center of the Republic of Tajikistan, Republic of Tajikistan.
Phone: +992 918 75 21 00.

Аннотатсия

Объекти таҳқиқ муносибати ахлоқии табиб ва бемор дар шароити рушди технология ва зехни сунъӣ мебошад. Предмети таҳқиқ масъалаи вичдоншиносии ҷаҳолияти табиб ҳангоми ошкорсозӣ ва пинҳонсозии ҳақиқати беморӣ ба шумор меравад.

Мақолаи мазкур ба таҳлили фалсафӣ ва вичдоншиносии масъулияти ахлоқии табиб дар масъалаи ошкорсозӣ ва пинҳонсозии ҳақиқати беморӣ бахшида шудааст. Дар шароити рушди технология, рақамисозии низоми тандурустӣ ва густариши зехни сунъӣ масъалаи ахлоқи тиб аҳаммияти нав касб менамояд. Муаллиф ҷазои эътимоди тиббиро ҳамчун муқолаи инсонгароёна таҳлил намуда, нишон медиҳад, ки ҳақиқати беморӣ танҳо масъалаи таъхир нест. Он ҳамзамон масъалаи сарнавишт, эътимод ва устувории равонии инсон мебошад.

Дар таҳқиқ аз усулҳои таҳлили фалсафӣ, биоэтикӣ, муқоисавӣ ва таҳлили герменевтикӣ истифода шудааст. Муайян гардид, ки ахлоқи тиб дар асри рақамӣ бояд бар вичдон ва муқолаи табибу бемор асос ёбад. Таҳқиқ нишон дод, ки ояндаи ахлоқи тиб аз ҳифзи вичдон ва муносибатҳои вичдонӣ вобаста мебошад. Дар чунин равиш табиб ҳамчун муҳофизи маъно ва ҳомии шаъну шарафи инсон баррасӣ мегардад.

Калидвожаҳо

ахлоқи тиббӣ, вичдоншиносӣ, биоэтика, фалсафаи тиб, табиб ва бемор, муҳофизи маъно, зехни сунъӣ.

ПРАВСТВЕННАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ВРАЧА ЗА СКРЫТИЕ И РАСКРЫТИЕ ИСТИНЫ БОЛЬНОГО: ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ В XXI ВЕКЕ

Аннотация

Объектом исследования является нравственное взаимодействие врача и пациента в условиях развития технологий и искусственного интеллекта. Предметом исследования выступает проблема совестологии профессиональной деятельности врача в процессе раскрытия и сокрытия истины о болезни.

Данная статья посвящена философскому и совестологическому анализу нравственной ответственности врача в вопросах раскрытия и сокрытия истины о заболевании. В условиях технологического развития, цифровизации системы здравоохранения и расширения искусственного интеллекта проблема медицинской этики приобретает новое значение. Автор рассматривает пространство медицинского доверия как гуманистический диалог и показывает, что истина о болезни является не только диагностическим вопросом, но и проблемой судьбы, доверия и психологической устойчивости человека.

В исследовании использованы методы философского, биоэтического, сравнительного и герменевтического анализа. Установлено, что медицинская этика в цифровую эпоху должна основываться на совести и гуманистическом медицинском диалоге. Исследование показывает, что будущее медицинской этики зависит от сохранения совести и нравственных отношений. В таком подходе врач рассматривается как хранитель смысла и защитник человеческого достоинства.

Ключевые слова: медицинская этика, совестология, биоэтика, философия медицины, врач и пациент, хранитель смысла, искусственный интеллект.

MORAL RESPONSIBILITY OF A DOCTOR FOR THE SECRETIZATION AND DISCLOSURE OF HOSPITAL TRUTH: A PHILOSOPHICAL ANALYSIS IN THE 21ST CENTURY

Abstract

The object of the research is the ethical relationship between physician and patient in the context of technological development and artificial intelligence. The subject of the research is the problem of conscience studies in the professional activity of physicians in the process of disclosing and concealing the truth about disease.

This article is devoted to the philosophical and conscience-centered analysis of the moral responsibility of physicians in revealing and concealing the truth about illness. In the conditions of technological progress, digitalization of healthcare systems, and the expansion of artificial intelligence, the issue of medical ethics acquires new significance. The author interprets the space of medical trust as a humanistic dialogue and demonstrates that the truth about disease is not only a diagnostic issue, but also a matter of destiny, trust, and psychological stability of the individual.

The study employs philosophical, bioethical, comparative, and hermeneutic methods of analysis. It is determined that medical ethics in the digital age should be grounded in conscience and humanistic medical dialogue. The research demonstrates that the future of medical ethics depends on the preservation of conscience and ethical relationships. In this approach, the physician is understood as a guardian of meaning and protector of human dignity.

Keywords

medical ethics, conscience studies, bioethics, philosophy of medicine, physician and patient, guardian of meaning, artificial intelligence.

АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАҲҚИҚ

Таҳқиқи масъалаи ахлоқи табиб дар шароити ҷомеаи технологиябунёди муосир ба ҳамгироии чандин парадигмаҳои фалсафӣ ва илмӣ таъҷи менамояд. Асоси назариявии таҳқиқро таҷрибаи зиндагӣ, таҳлили герменевтикии фалсафӣ, биоэтикаи муосир, фалсафаи тиб, арзишшиносии муносибатҳои инсонӣ ва равишҳои ояндашиносии таҳлили тамаддун ташкил медиҳанд.

Дар заминаи таҷрибаи зиндагӣ беморӣ ҳамчун шакли рӯбарӯшавии инсон бо маҳдудияти зиндагии худ маънидод мегардад. Инсон дар шароити беморӣ танҳо объекти муолиҷа набуда, балки субъекти таҷрибаи ботинии ранҷ мебошад. Аз ин нуктаи назар беморӣ инсонро ба дарки маҳдудияти вақт ва маънои зиндагӣ мерасонад.

Таҳлили герменевтикии фалсафӣ фазои эътимоди тиббиро ҳамчун низомии дарки мутақобилаи маъноҳо баррасӣ менамояд [4, с. 118]. Дар чунин равиш сухани табиб танҳо интиқоли иттилооти тиббӣ нест. Он ҳамзамон шакли таъсир ба шуур ва вазъи равонии бемор мебошад.

Дар доираи биоэтикаи муосир масъалаи ҳақиқат бо принципҳои автономияи шахс, масъулияти ахлоқӣ, адолати иҷтимоӣ ва ҳифзи арзиши инсон пайваست мегардад. Бо вучуди ин, таҳқиқ нишон медиҳад, ки равишҳои анъанавии биоэтика барои дарки амиқи таҷрибаи ранҷ ва танҳоии инсон нокифоя мебошанд.

Аз ҳамин ҷост, ки ташаккули парадигмаи вичдоншиносии тиб аҳаммияти махсус касб мекунад, ки дар он ҷаъолияти табиб ҳамчун шакли масъулияти ахлоқӣ дар назди ҳаёт ва сарнавишти инсон баррасӣ мегардад [24, с. 74]. (Саҳифаҳои истинодӣ бояд ҳангоми таҳрири ниҳой бо нашри аслии манбаъ мутобиқ санчида шаванд.)

МУҲИММИЯТИ НАЗАРИЯВӢ ВА АМАЛИИ ТАҲҚИҚ

Муҳиммияти назариявии таҳқиқ дар он ифода меёбад, ки масъалаи ахлоқи табиб аз доираи анъанавии биоэтика берун оварда шуда, ҳамчун

масъалаи зиндагии инсон, дарки маъно ва вичдоншиносӣ таҳлил мегардад [23, с. 33]. Таҳқиқ имконият медиҳад, ки фазои эътимоди тиббӣ ҳамчун муносибати вичдонӣ арзёбӣ гардад.

Аҳаммияти амалии таҳқиқ дар он зоҳир мегардад, ки натиҷаҳои он метавонанд дар рушди биоэтика, психологияи клиникӣ, фалсафаи тиб, таълими кадрҳои тиббӣ ва ташаккули фарҳанги муколамаи табибу бемор дар муассисаҳои тандурустӣ истифода гарданд. Ҳамчунин пешниҳодҳои таҳқиқ барои таҳияи концепсияҳои нави ахлоқи тиб дар шароити рақамисозӣ ва рушди зеҳни сунъӣ аҳаммияти методологӣ доранд.

МУҚАДДИМА

Асри XXI даврони густариши бесобиқаи технология, рақамисозии муносибатҳои иҷтимоӣ ва тавсеаи низомҳои сунъии маърифатӣ мебошад. Дар чунин шароит масъалаи ҳифзи арзишҳои инсонӣ ва иртиботи ахлоқӣ дар соҳаи тиб аҳаммияти махсус касб мекунад. Ин масъала махсусан дар тиб аҳаммияти ғавқулода дорад. Маҳз дар ҳамин муҳит инсон бо ҳақиқати ранҷ, беморӣ ва марг рӯбарӯ мегардад.

Табиб дар тӯли таърихи тамаддуни инсонӣ на танҳо соҳиби ҳунари муолиҷа, балки муҳофизӣ арзиши ҳаёт ва нигоҳбони маънои зиндагии инсон маҳсуб мегардид. Ӯ ҳамеша ҳамчун нигоҳбони вичдон, ҳомии устувории равонӣ ва муҳофизӣ арзиши ҳаёт шинохта мешуд [5, с. 41]. Аммо ҷаҳони муосир тадриҷан муносибати вичдонӣ миёни табиб ва беморро ба муносибати техникӣ ва протоколӣ табдил дода истодааст. Дар чунин вазъият масъалаи пинҳон ё ошкор намудани ҳақиқати беморӣ ба масъалаи амиқи ахлоқӣ, равонӣ ва таҷрибаи зиндагӣ мубаддал мегардад.

Ҳақиқати беморӣ танҳо маълумоти ташхисӣ нест. Он ҳамзамон шакли зуҳури воқеияти инсонӣ ва лаҳзаи рӯбарӯшавии шахс бо маҳдудияти зиндагӣ мебошад. Бемор ҳангоми шунидани ташхиси вазнин на танҳо бо беморӣ, балки бо эҳсоси маҳдудияти зиндагӣ, танҳой ва шикасти умед рӯбарӯ мегардад. Аз ҳамин ҷост, ки масъулияти табиб дигар танҳо масъулияти касбӣ нест, балки масъулияти вичдонӣ ва ахлоқӣ мебошад.

Дар ҷомеаи муосир рақамисозии муносибатҳои иҷтимоӣ босуръат густариш меёбад. Ҳамзамон тафаккури техникӣ масъалаи ахлоқи табибро ба яке аз масъалаҳои муҳими фарҳангӣ ва ахлоқии инсоният табдил додааст. Табиб дигар на танҳо дар назди протокол, балки дар назди вичдони инсон қарор дорад. Агар илм бидуни ахлоқ рушд наояд, тиб метавонад ба низоми сард ва беэҳсоси техникӣ табдил ёбад [19, с. 982].

Мақсади таҳқиқ таҳлили фалсафӣ ва вичдоншиносии масъулияти ахлоқии табиб дар масъалаи пинҳонсозӣ ва ошкорсозии ҳақиқати беморӣ дар шароити ҷомеаи муосир мебошад.

НАВГАРДОНИИ ИЛМИИ ТАҲҚИҚ

Навгони илмӣ таҳқиқ дар он ифода меёбад, ки масъалаи пинҳонсозӣ ва ошкорсозии ҳақиқати беморӣ бори нахуст ҳамчун падидаи ҳамзамон таҷрибаи зиндагӣ, вичдоншиносӣ, таҳлили герменевтикӣ ва ояндашиносӣ таҳлил мегардад. Дар мақола фазои эътимоди тиббӣ аз доираи муносибати сирф клиникӣ берун оварда шуда, ҳамчун шакли рӯбарӯшавии ду субъекти инсонӣ бо масъалаи маҳдудияти зиндагӣ ва маъноӣ ҳаёт баррасӣ мешавад [26, с. 91].

Ҳамчунин дар таҳқиқ мафҳуми «вичдони тиббӣ» ҳамчун категорияи мустақили фалсафаи тиб пешниҳод мегардад, ки на танҳо маҷмӯи меъёрҳои ахлоқӣ, балки низомии ахлоқии масъулият дар назди ранҷи инсонро ифода менамояд. Таҳқиқ нишон медиҳад, ки дар асри технология ва зехни сунъӣ масъалаи ахлоқии тиб тадриҷан ба масъалаи ҳифзи арзишҳои инсонӣ табдил меёбад.

Дар доираи таҳқиқ модели концептуалии «табиб ҳамчун муҳофизи маъно ва ҳомии арзишҳои инсонӣ» пешниҳод мегардад, ки тибқи он табиб на танҳо иҷрокунандаи амалҳои техникӣ, балки субъекти ҳифзи эътимод, устувории равонӣ ва маъноӣ зиндагии бемор мебошад.

МЕТОДОЛОГИЯИ ТАҲҚИҚ

Дар таҳқиқ аз усулҳои таҳлили герменевтикӣ, таҷрибаи зиндагӣ, арзишшиносӣ, муқоисавӣ ва ояндашиносӣ истифода шудааст. Мантиқи таҳлил бар муқоисаи равишҳои классикӣ фалсафаи тиб бо биоэтика ва назарияҳои муосири ахлоқии зехни сунъӣ асос ёфтааст. Ҳамчунин равишҳои психологияи клиникӣ ва таҳлили герменевтикии масъалаи ҳақиқат мавриди истифода қарор гирифтанд.

Методи таҳлили герменевтикӣ барои фаҳмиши беморӣ ва фазои эътимоди тиббӣ истифода гардид. Усули фалсафии таҳлили зиндагӣ масъалаи бемориро ҳамчун шакли рӯбарӯшавии инсон бо маҳдудияти зиндагӣ баррасӣ менамояд. Равиши ояндашиносӣ имконият медиҳад, ки рушди ахлоқии тиб дар шароити технологияҳои рақамӣ ва зехни сунъӣ таҳлил гардад.

ДАРКИ МАЪНО ДАР МУНОСИБАТИ ТАБИБ ВА БЕМОР

Дар фалсафаи муосир таҳлили маъно на танҳо усули фаҳмиши матн, балки равиши дарки инсон ва таҷрибаи зиндагии инсон ба шумор меравад. Муносибати табибу бемор низ дар асл муносибати дарки маъно мебошад,

зеро табиб на танҳо нишонаҳои клиникӣ, балки забони дард, хомӯшӣ, тарс ва умеди беморро дарк менамояд.

Бемор аксаран ранчи худро пурра баён карда наметавонад. Дар бисёр ҳолатҳо беморӣ дар шакли хомӯшӣ, нигоҳ, изтироб ва тағйироти равонӣ зухур мекунад. Аз ҳамин сабаб вазифаи табиб танҳо ташҳиси биологӣ нест, балки фаҳмиши маъноӣ ранҷ мебошад.

Ҳанс-Георг Гадамер таъкид менамуд, ки фаҳмиш ҳамеша раванди муколама мебошад [4, с. 112]. Дар тиб низ ҳақиқати беморӣ танҳо дар фазои эътимод ва гуфтугӯи инсонӣ ошкор мегардад. Агар фазои эътимоди тиббӣ ба муносибати техникӣ табдил ёбад, фаҳмиши аслии ранҷ аз байн меравад.

Аз диди таҳлили герменевтикий бемор танҳо ҷисми осебдида нест. Ӯ субъекти маънодор мебошад, ки меҳодад шунида шавад. Табибе, ки танҳо ба маълумот таъя мекунад, метавонад бемориро бинад, вале инсонро аз даст диҳад [24, с. 203].

ТАҲЛИЛИ ГЕРМЕНЕВТИКИИ ҲАҚИҚАТ ДАР ТИБ

Дар фалсафаи дарки маъно масъалаи ҳақиқат ҳамеша яке аз мураккабтарин масъалаҳои тафаккури инсонӣ ба шумор меравад. Аммо дар соҳаи тиб ҳақиқат хусусияти махсус касб мекунад, зеро он на танҳо иттилооти илмӣ, балки воқеияти зиндагии инсон мебошад. Ҳақиқати беморӣ аз доираи ташҳис берун рафта, ба масъалаи сарнавишт, суботи равонӣ ва маъноӣ зиндагӣ мубаддал мегардад.

Дар анъанаи классикии дарки маъно ҳақиқат ҳамчун мутобиқати дониш ба воқеият маънидод мегардид. Вале дар тиб чунин равиш нокифоя мебошад, зеро бемор ҳақиқати бемориро на танҳо ба воситаи ақл, балки тавассути тарс, эҳсос, дард ва таҷрибаи ботинӣ дарк мекунад. Аз ҳамин сабаб ҳақиқати тиббӣ ҳамзамон хусусияти илмӣ ва ахлоқӣ дорад.

Табиб дар чунин вазъият миёни ду навъи маърифат қарор мегирад: маърифати клиникӣ ва дарки инсон. Шинохти клиникӣ ба далел, таҳлил ва протокол таъя мекунад. Маърифати инсоншиносӣ бошад, ба дарки рӯҳия, эҳсос ва ҳолати ботинии бемор асос меёбад.

Ҳатари асосии тиббӣ муосир табдили маърифат ба низоми хушку маълумотӣ мебошад. Алгоритм метавонад маълумотро таҳлил намояд, вале наметавонад маъноӣ ранҷро эҳсос кунад. Аз ҳамин ҷост, ки масъалаи маърифатшиносии тиб имрӯз ба масъалаи ҳифзи арзишҳои инсонӣ мубаддал гардидааст.

ҲАСТИШИНОСИИ БЕМОРИ ВА ҲАҚИҚАТ

Беморӣ танҳо тағйироти физиологӣ нест. Он воқеияти ботинии инсон мебошад. Ҳар беморӣ инсонро маҷбур месозад, ки бо ҳудуди вучуди худ

рӯбарӯ гардад. Дар ҳамин лаҳза инсон аз зиндагии оддӣ ба фазои саволҳои зиндагӣ ворид мешавад.

Мартин Ҳайдеггер таъкид менамуд, ки инсон танҳо дар рӯбарӯшавӣ бо марғ маънои аслии зиндагиро дарк мекунад [6, с. 214]. Бемории вазнин маҳз ҳамин ҳолати рӯбарӯшавиро ба вучуд меорад. Аз ин нигоҳ, ҳақиқати беморӣ танҳо таҷрибаи тиббӣ нест, балки ҳақиқати зиндагии инсон мебошад.

Табиб ҳангоми расонидани ҳақиқат ба бемор на танҳо иттилоот мерасонад, балки инсонро бо воқеияти зиндагии ӯ рӯбарӯ месозад. Аз ҳамин сабаб ҳар сухани табиб метавонад сарнавишти равонӣ ва маънавии беморро тағйир диҳад.

Дар бисёр ҳолатҳо табиб миёни ду масъулият қарор мегирад: ҳифзи умеди бемор ё ошкор намудани ҳақиқати пурраи беморӣ. Ин бӯҳрони амиқи ахлоқӣ мебошад, зеро ҳам пинҳонсозии ҳақиқат ва ҳам ошкорсозии бераҳмонаи он метавонад ба инсон зарари равонӣ расонад.

ҲОЯТШИНОСИИ ТИБ ВА ҲАДАФИ АХЛОҚИИ ҲАЪОЛИЯТИ ТАБИБ

Ҳоятшиносии тиб нишон медиҳад, ки ҳаъолияти табиб танҳо маҷмӯи амалҳои клиникӣ нест [24, с. 57]. Ҳадафи аслии тиб ҳифзи ҳаёт, коҳиши ранҷ ва нигоҳдории шаъну шарафи инсон мебошад. Дар чунин равиш табиб на танҳо мутахассиси техникӣ, балки ҳомии устувории равонии бемор низ ба шумор меравад.

Дар шароити рушди босуръати технология хатари асосӣ дар он ифода меёбад, ки тиб тадричан хусусияти аз ҳад техникӣ касб намояд. Агар ҳаъолияти тиббӣ танҳо ба самаранокии техникӣ маҳдуд гардад, эҳтимоли заифшавии муносибати вичдонӣ миёни табиб ва бемор ба вучуд меояд.

Аз ҳамин сабаб ҳояти аслии тиб бояд ҳамеша ҳифзи арзиши инсон боқӣ монад. Технология бояд ҳамчун воситаи тақмили кумак ба инсон истифода гардад. Он набояд қойгузини робитаи мустақими табибу бемор шавад.

АРЗИШШИНОСИИ АХЛОҚИ ТИБ ВА БУҲРОНИ ҚИМАТҲО ДАР ҶОМЕАИ МУОСИР

Яке аз хусусиятҳои асосии ҷомеаи муосир тағйирёбии низоми арзишҳо мебошад. Дар шароити ҳукмронии тафаккури техникӣ инсон тадричан аз маркази муносибатҳои иҷтимоӣ дур мегардад. Ин раванд махсусан дар соҳаи тандурустӣ ба таври равшан мушоҳида мешавад.

Тадричан арзишҳои инсонӣ, ҳамдардӣ ва масъулияти ахлоқӣ қойи ҳудро ба самаранокӣ, ҳисобот ва манфиати иқтисодӣ медиҳанд. Дар чунин муҳит хатари азбайнравии моҳияти инсонгароии ҳаъолияти тиббӣ ба вучуд меояд.

Арзишшиносии ахлоқи тиб нишон медиҳад, ки арзиши инсонро наметавон танҳо бо меъёрҳои функционалӣ муайян кард [35, с. 129]. Инсон пеш аз ҳама мавҷуди маънавӣ мебошад ва муносибат бо ӯ бояд бар эҳтироми шараф, озодӣ ва арзиши ботинии шахс асос ёбад.

Дар асри XXI масъалаи ҳифзи арзишҳои инсонӣ ба масъалаи устувории фарҳангии ҷомеа мубаддал гардидааст. Ҷомеае, ки меҳрубонӣ, вичдон ва эҳтиром ба ранҷи инсонро аз даст медиҳад, тадриҷан қобилияти ҳифзи устувории ахлоқии худро низ аз даст медиҳад.

Аз ҳамин сабаб ахлоқи тиб имрӯз на танҳо бахши биоэтика, балки пояи ахлоқии амниятӣ фарҳангии инсоният мебошад. Дар шароити рақобати глобалии технологияҳо ҳифзи арзишҳои инсонӣ тадриҷан ба масъалаи амниятӣ фарҳангии давлатҳо мубаддал мегардад. [23, с. 64].

АХЛОҚИ ТИБ ВА БУҲРОНИ АРЗИШҲОИ ИНСОНӢ ДАР ТАМАДДУНИ ТЕХНОЛОҒӢ

Яке аз мушкилоти ҷиддии тиббӣ муосир таназзули тадриҷии муносибати вичдонӣ мебошад. Технология имкониятҳои таҳхис ва муолиҷаро васеъ намудааст. Ҳамзамон он хатари азбайнравии робитаи мустақими табибу беморро низ ба вучуд овардааст.

Дар бисёр муассисаҳои муосири тиббӣ бемор тадриҷан ба объекти маълумотӣ табдил меёбад. Таърихи беморӣ, натиҷаҳои таҳхис ва нишондиҳандаҳои лабораторӣ ҷойи муоширати зиндаи инсонӣ ва шунидани дарди ботиниро мегиранд. Ин раванд бухрони амиқи арзишҳои инсонӣ дар тибро ба вучуд меорад.

Фалсафаи тиб нишон медиҳад, ки табобат танҳо ислоҳи фаъолияти физиологӣ нест. Табобат пеш аз ҳама барқарорсозии эҳсоси маъно ва умеди зиндагӣ мебошад. Агар бемор худро танҳо, ношунда ва бепарво эҳсос намояд, ҳатто муосиртарин технология наметавонад эҳсоси амниятӣ раваниро дар ӯ ба вучуд оварад.

Аз ҳамин сабаб масъалаи ахлоқи тиб имрӯз ба масъалаи амниятӣ ахлоқии инсоният мубаддал гардидааст. Қоҳиши унсурҳои муносибати вичдонӣ дар фаъолияти тиббӣ метавонад ба заифшавии эътимоди иҷтимоӣ ва устувории ахлоқии ҷомеа оварда расонад.

Ҷадвали 1. фалсафии бухрони ахлоқи тиб

Марҳила	Мазмун	Натиҷаи ахлоқӣ
1. Технология	Воридшавии технологияҳои рақамӣ ва зехни сунъӣ ба тиб	Афзоиши самаранокии таҳхис ва муолиҷа
2. Қоҳиши муколамаи табибу	Қам шудани гуфтугӯи мустақим ва шунидани ҳолати равонии бемор	Заифшавии фазои эътимод

бемор		
3. Бухрони ахлоқӣ	Ғолиб шудани муносибати техникӣ бар муносибати вичдонӣ	Хатари ғайришахсисозии бемор
4. Зарурати вичдон	Бозгашт ба масъулияти ахлоқӣ, ҳамдардӣ ва эҳтироми шаъну шарафи инсон	Таҳкими тибби инсонгароёна

Чадвали 2. Муқоисаи тибби техникӣ ва тибби инсонгароёна

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси таҳлили биоэтика ва фалсафаи тиб.

Тибби техникӣ	Тибби инсонгароёна	Натиҷа
Протокол	Вичдон	Эътимоди бемор
Маълумот	Ҳамдардӣ	Оромиши равонӣ
Алгоритм	Гуфтугӯи инсонӣ	Дарки бемор
Самаранокӣ	Шарафи инсон	Тақвияти эътимоди бемор
Назорат	Эътимод	Устувории равонӣ
Суръат	Шунидани бемор	Нерӯи ботинӣ

ВИЧДОНШИНОСИИ ТАБИБ ДАР АСРИ XXI

Тибби муосир тадричан ба фазои технология ва алгоритмҳо ворид мегардад. Аммо вичдон ҳанӯз ҳам муҳимтарин пояи ахлоқи тиб боқӣ мемонад. Вичдон танҳо эҳсоси ботинӣ нест, балки қобилияти ахлоқии дарки масъулият дар назди ранҷи дигар инсон мебошад [22, с. 96].

Табибе, ки танҳо ба протокол така мекунад, беморро ҳамчун объекти клиникӣ мебинад. Табибе, ки ба вичдон така мекунад, пеш аз ҳама инсонро дарк менамояд. Фарқи миёни ин ду равиш фарқи миёни муносибати техникӣ ва муколамаи табибу бемор мебошад.

Дар асри XXI хатари азбайнравии муносибати вичдонӣ дар тиб афзоиш ёфтааст. Муоширати рақамӣ, камшавии вақти мулоқоти табиб бо бемор ва тичоратикунонии низоми тандурустӣ сабаб мегарданд, ки меҳрубонӣ тадричан ҷойи худро ба хунукӣ ва формализм диҳад.

Аз ҳамин сабаб масъалаи вичдоншиносии табиб ба масъалаи сарнавишти инсоният мубаддал мегардад. Агар вичдон аз тиб хориҷ шавад, бемористон метавонад ба фазои механикии нигоҳдории ҷисм табдил ёбад [26, с. 91].

ТАҲЛИЛИ ТАРС ВА РАНҶ ДАР ТАҶРИБАИ БЕМОРИ

Таҷрибаи беморӣ пеш аз ҳама таҷрибаи маҳдудияти зиндагӣ мебошад. Инсон ҳангоми бемории вазнин дарк мекунад, ки ҷисм, вақт ва зиндагӣ абадӣ нестанд. Ин ҳолат эҳсоси тарси ботиниро ба вучуд меорад.

Фалсафаи зиндагӣ нишон медиҳад, ки инсон дар рӯбарӯшавӣ бо марг ва ранҷ ба саволҳои аслии зиндагӣ мерасад. Беморӣ инсонро маҷбур месозад, ки маънои зиндагӣ, арзиши вақт ва ҳақиқати муносибатҳои худро аз нав баррасӣ намояд.

Аз нуқтаи назари Виктор Франкл, ҳатто дар вазнинтарин ҳолатҳои ранҷ инсон метавонад маъно пайдо кунад [8, с. 97]. Аз ҳамин сабаб вазифаи табиб танҳо дароз намудани ҳаёт нест, балки кумак ба инсон барои ҳифзи маънои зиндагӣ мебошад.

Дар бисёр мавридҳо бемор бештар аз марг аз танҳои ва фаромӯшшавӣ метарсад. Вақте ки бемор эҳсос мекунад, ки ӯ танҳо нест, нерӯи равонии муқовимат дар ӯ қавитар мегардад.

Аз ҳамин ҷост, ки ахлоқи табиб танҳо маҷмӯи қоидаҳо нест. Он шакли ҳифзи устувории равонӣ ва нерӯи ботинии инсон дар шароити тарс ва ноумедӣ мебошад [8, с. 101].

РАВОНШИНОСИИ БЕМОРИ ДАР РҶБАРҶШАВӢ БО ҲАҚИҚАТИ БЕМОРИ

Ҳар инсон ҳақиқати бемориро ба таври гуногун қабул менамояд. Барои баъзе беморон донишдони ҳақиқат воситаи омодагии равонӣ мебошад. Барои гурӯҳи дигар бошад, шунидани ташҳиси вазнин метавонад сабаби шикасти равонӣ гардад.

Аз нигоҳи равоншиносӣ, бемор ҳангоми шунидани ташҳиси вазнин марҳилаҳои инкор, тарс, ғазаб, ноумедӣ ва қабули воқеиятро аз сар мегузаронад. Аз ҳамин сабаб тарзи расонидани ҳақиқат аҳамияти бузург дорад.

Табиб бояд на танҳо соҳибмаърифати илмӣ, балки дорои фарҳанги баланди муколамаи табибу бемор ва қобилияти дарки вазъи маънавию равонии бемор бошад. Лаҳни сухан, нигоҳ, оромӣ ва эҳсоси ҳамдардӣ метавонанд барои бемор аз дору ҳам муҳимтар бошанд.

Дар бисёр мавридҳо бемор на аз ҳуди беморӣ, балки аз танҳои ва бепарвой ранҷ мебарад. Вақте ки инсон эҳсос мекунад, ки ӯро мешунаванд ва дардашро дарк меkunанд, нерӯи ботинии мубориза дар ӯ тақвият меёбад.

ОЯНДАШИНОСИИ АХЛОҚИ ТИБ ДАР АСРИ ЗЕҲНИ СУНӢ

Рушди зеҳни сунӣ, тибби рақамӣ ва низомҳои худкори ташҳис масъалаҳои нави ахлоқиро ба миён овардааст. Алгоритм метавонад маълумотро таҳлил намояд, аммо қобилияти эҳсоси ҳамдардӣ ва масъулияти маънавию надорад. Дар баъзе ҳолатҳо такаӣ аз ҳад зиёд ба алгоритм метавонад ба ғайришахсисозии муносибати тиббӣ оварда расонад.

Дар даҳсолаҳои наздик масъалаҳои биоэтикии нав, аз ҷумла ҳифзи маълумоти бемор, масъулияти ахлокии низомҳои рақамӣ ва ҳифзи озодии ботинии инсон аҳаммияти бештар касб хоҳанд кард.

Аз ҳамин сабаб ояндаи тиб бояд бар ҳамгироии технология ва арзишҳои инсонӣ асос ёбад. Табиби оянда бояд ҳам донишманди технология ва ҳам ҳомии вичдон ва шаъну шарафи инсон бошад [24, с. 118].

ИРФОНИ ТИБ ВА МАЪНОИ МАЪНАВИИ РАНЧ

Аз нуқтаи назари фалсафаи Шарқ таҷрибаи ирфонӣ метавонад барои ҳифзи муколамаи табибу бемор дар тиб аҳаммияти назариявӣ дошта бошад. Дар доираи анъанаи ирфонии Шарқ ранч танҳо ҳолати ҷисмонӣ нест. Он метавонад омили таҷдиди иртиботи ботинии инсон гардад. Аз ҳамин нуқтаи назар беморӣ инсонро ба дарки равонӣ ва ботинии ранч водор месозад.

Дар осори Чалолиддини Балхӣ ранч ҳамчун омили худшиносии ботинӣ маънидод мешавад [11, с. 214]. Ин равиш нишон медиҳад, ки муолиҷаи воқеӣ бояд на танҳо ҷисм, балки оромиши ботинии инсонро низ фаро гирад.

Дар ҷунин шароит табиб танҳо мутахассиси клиникӣ нест. Ӯ ҳамзамон ҳомии дастгирии равонӣ, меҳрубонӣ ва устувории равонии бемор мебошад. Таҳлил нишон медиҳад, ки ирфони тиб метавонад барои ҳифзи муносибати вичдонӣ дар шароити рушди технология аҳаммияти назариявӣ дошта бошад.

НИЗОМИ КАТЕГОРИЯҲОИ ФАЛСАФӢ ДАР ТАҲЛИЛИ ТАЪЛИМОТИ ИБНИ СИНО

Ин масъала барои дарки пояҳои ахлокии тиб аҳаммияти назариявӣ ва амалии муҳим дорад.

Дар таҳқиқи мазкур таълимоти Ибни Сино дар заминаи масъалаҳои инсон, маърифат ва арзишҳои ахлоқӣ таҳлил мегардад. Ин гуруҳбандӣ имконият медиҳад, ки ҷаҳонбинии синоӣ ҳамчун низоми инсонмехвар ва ахлоқӣ арзёбӣ гардад. Ин андешаҳо имрӯз низ барои ташаккули ахлоқи тиб аҳаммияти назариявӣ доранд.

ИНСОНШИНОСӢ ВА МАЪРИФАТШИНОСӢ ДАР ТАЪЛИМОТИ ИБНИ СИНО

Ин масъала барои дарки пояҳои ахлокии тиб аҳаммияти назариявӣ ва амалии муҳим дорад.

Дар фалсафаи Ибни Сино масъалаи инсон, нафс ва маърифат ҷойгоҳи марказӣ дорад. Ин ҷаҳонбинӣ ба принципҳои инсонмехвари тиб ва инсонгароии клиникӣ наздик мебошад. Ӯ миёни моҳият ва вучуд тафовут гузошта, инсонро ҳамчун мавҷуди дорои қобилияти камол ва худшиносӣ таҳлил менамояд.

Ин ҷаҳонбинӣ имрӯз метавонад барои дарки пояҳои ахлоқи тиб аҳамияти назариявӣ дошта бошад. Ҳамчунин он бо ҳифзи ҳувиати миллии тоҷикон ва суннатҳои инсонгароёнаи фарҳанги миллии иртиботи мустақим дорад. Ҳамчунин он метавонад барои ташаккули биоэтикаи миллии дар Тоҷикистон заминаи назариявӣ фароҳам оварад. Дар шароити сиёсати муосири фарҳангии Тоҷикистон низ масъалаи инсонгароӣ ва ҳифзи арзишҳои ахлоқӣ ҳамчун ҷузъи муҳими ҳувиати миллии ва суботи ҷомеа арзёбӣ мегардад. Дар шароити рушди зехни сунъӣ таълимоти инсонмехвари Ибни Сино метавонад барои ҳифзи пояҳои инсонгароии тиб аҳамияти махсус дошта бошад.

ПАДИДАШИНОСИИ ИДРОК ВА ТАҶРИБАИ ЗИНДАИ ИНСОН

Ин масъала барои дарки таҷрибаи ботинии бемор ва ахлоқи муоширати тиббӣ аҳамияти назариявӣ ва амалии муҳим дорад.

Падидашиносии идрок дар таҳқиқи мазкур ҳамчун таҳлили таҷрибаи зиндаи инсон баррасӣ мегардад. Идрок танҳо раванди механикии қабул нест, балки шакли дарки инсон аз зиндагӣ мебошад.

Падидашиносии дард нишон медиҳад, ки дард танҳо эҳсоси ҷисмонӣ нест. Он муносибати инсонро бо вақт, фазо ва зиндагӣ дигаргун месозад.

Падидашиносии нигоҳ, тарс ва танҳой нишон медиҳад, ки инсон дар лаҳзаҳои маҳдудияти зиндагӣ бештар ба дарки арзиши ҳаёт мерасад [27, с. 204]. Дар чунин вазъият ранҷ метавонад инсонро ба худшиносӣ ва бозандешии арзишҳои зиндагӣ водор намояд.

Аз нуқтаи назари падидашиносии ранҷ, беморӣ инсонро аз ҳолати одатии зиндагӣ хориҷ намуда, ӯро ба таҷрибаи амиқи худшиносӣ ворид месозад.

ТАҲЛИЛИ ТАНҚИДИИ НАЗАРИЯИ ИДРОКИ ИБНИ СИНО

Ин масъала барои муқоисаи фалсафаи классикӣ ва ахлоқи тиббии муосир аҳамияти назариявӣ дорад.

Бо вучуди аҳамияти бузурги таълимоти Ибни Сино оид ба идрок ва нафс, баъзе маҳдудиятҳои таърихӣ ва методологии он низ мавҷуданд.

Аввалан, дар баъзе мавридҳо таҳлили нафс хусусияти моҳиятшиносии қавӣ дошта, аз имкониятҳои нейроилми муосир фарқ мекунад. Илми муосир бисёр равандҳои идрокиро ба фаъолияти шабакаҳои нейронӣ ва сохторҳои майна иртибот медиҳад.

Дуюм, масъалаи фарқи шуури инсон ва шинохти маърифатӣ дар фалсафаи классикии синой ба таври мустақил таҳлил нашудааст. Дар ҳоле ки фалсафаи муосир миёни коркарди маълумот ва таҷрибаи шахсии шуур тафовут мегузорад.

Сеюм, Ибни Сино идрокро бештар дар доираи низоми аклии инсон таҳлил мекунад, дар ҳоле ки падидашиносӣ ва таҳлили муосири маъно нақши ҷисм, муҳит ва таҷрибаи зиндагиро низ муҳим мешуморанд. Ин андешаҳо имрӯз низ барои ташаккули ахлоқи тиб аҳаммияти назариявӣ доранд.

Бо вучуди ин маҳдудиятҳо, ҷаҳонбинии синой то имрӯз аҳаммияти методологӣ ва фалсафии худро нигоҳ доштааст.

ТАҲЛИЛИ АМАЛИИ МАСЪАЛАИ ОШКОРСОЗИИ ҲАҚИҚАТ ДАР ТИБ

Дар амалияи тиббӣ яке аз масъалаҳои душвортарин тарзи расонидани ташҳиси вазнин ба бемор мебошад. Хусусан дар ҳолатҳои бемориҳои саратонӣ табиб миёни ду масъулият қарор мегирад: ҳифзи суботи равонии бемор ва риояи ҳаққи ӯ барои дониستاني ҳақиқат.

Таҳлил нишон медиҳад, ки ошкорсозии ҳақиқат бояд тадриҷӣ, ахлоқӣ ва мутобиқ ба вазъи равонии бемор сурат гирад. Сухани табиб метавонад ҳам омили суботи равонӣ бошад ва ҳам сабаби шикасти равонӣ гардад. Аз ҳамин сабаб фарҳанги гуфтугӯи тиббӣ аҳаммияти махсус дорад.

Ҷадвали 3. Моделҳои муносибати табиб ва бемор

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси моделҳои муосири биоэтика.

Модел	Хусусият
Патерналистӣ	Табиб мустақилона қарор қабул мекунад
Шарикӣ	Қабули қарор дар асоси муколама ва ризоияти муштарақ
Технократӣ	Тақия ба алгоритм ва маълумот
Инсонгароёна	Вичдон, ҳамдардӣ ва шунидани бемор

Ҷадвали 4. Принципҳои ахлоқии расонидани ҳақиқат

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси принципҳои биоэтика ва ахлоқи тиб.

Принсип	Мазмун	Аҳаммият
Эҳтироми шахсият	Эътирофи ҳуқуқи бемор	Ҳифзи эътимод
Меҳрубонӣ	Пешгирии осеби равонӣ	Оромиши равонӣ
Ростқавлӣ	Нагуфтани маълумоти бардурӯғ	Масъулияти ахлоқӣ
Умедбахшӣ	Нигоҳдории иродаи зиндагӣ	Дастгирии равонӣ

Мисоли ахлоқии клиникӣ

Мисоли зерин хусусияти шартӣ (мисоли шартии ахлоқӣ) дошта, барои таҳлили ахлоқии масъала оварда шудааст.

Бемори гирифтори саратони вазнин баъд аз ташҳис аз табиб мепурсад: «Оё ман зинда мемонам?» Дар чунин вазъият табиб наметавонад танҳо ба

забони хушқу клиникӣ ҷавоб диҳад. Ў бояд миёни ҳақиқат, эҳсоси ҳамдardӣ ва ҳифзи эътимоди инсон тавозун нигоҳ дорад.

Таҳқиқ нишон медиҳад, ки ахлоқи тиб на дар пинҳонсозии ҳақиқат, балки дар тарзи ахлоқии расонидани он ифода меёбад.

МАҲДУДИЯТҲОИ ТАҲҚИҚ

Таҳқиқ асосан хусусияти концептуалӣ, назариявӣ ва фалсафӣ дорад. Ҷанбаҳои таҷрибавӣ ва таҳлилҳои омӯрӣ дар он маҳдуд истифода гардидаанд. Ҳамчунин масъалаи ахлоқи тиб дар муҳитҳои гуногуни фарҳангӣ метавонад тафсирҳои фарқкунанда дошта бошад. Маҳдудияти дигари таҳқиқ набудани таҳлили васеи маълумоти эмпирикӣ ва мушоҳидаҳои клиникӣ муқоисавӣ мебошад.

Дар оянда зарур аст, ки масъалаи мазкур дар заминаи таҳқиқоти байнисоҳай, таҳлилҳои раваншиносӣ ва мушоҳидаҳои клиникӣ боз ҳам амиқтар баррасӣ гардад.

НАТИҶАҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚ

Муайян гардид, ки масъалаи пинҳонсозӣ ва ошкорсозии ҳақиқати беморӣ танҳо масъалаи биоэтикӣ набуда, балки масъалаи ахлоқӣ ва вичдоншиносии инсон мебошад. Дар таҳқиқи мазкур вичдоншиносӣ ҳамчун шакли дарки масъулияти ахлоқии инсон дар назди ранҷи дигарон фаҳмида мешавад.

Муайян гардид, ки фазои эътимоди тиббӣ хусусияти ахлоқӣ ва инсонӣ дошта, дар он табиб ҳамчун муҳофизии эътимод ва устувории равонии бемор амал менамояд.

Муайян гардид, ки рақамисозӣ ва технологишавии низомии тиб хатари коҳиши робитаи мустақими табибу беморро ба вуҷуд меорад.

Муайян гардид, ки вичдон пояи марказии ахлоқи тиббии асри XXI мебошад.

Муайян гардид, ки рушди минбаъдаи тиб бояд бар ҳамгироии технология ва арзишҳои инсонӣ асос ёбад.

ХУЛОСА

Масъалаи ошкорсозӣ ва пинҳонсозии ҳақиқати беморӣ танҳо масъалаи тиббӣ нест, балки масъалаи ахлоқӣ, равонӣ ва иҷтимоӣ мебошад. Таҳқиқ нишон медиҳад, ки рушди технология ва зехни сунъӣ зарурати ҳифзи арзишҳои инсонӣ, вичдон ва иртиботи ахлоқии табибро боз ҳам муҳимтар мегардонад. Ояндаи ахлоқи тиб аз ҳифзи вичдон, муносибати вичдонӣ ва нақши табиб ҳамчун муҳофизии маъно вобаста мебошад. Дар ҷунин равиш табиб ҳамчун муҳофизии маъно ва ҳомии шаъну шарафи инсон баррасӣ

мегардад. Натиҷаҳои таҳқиқ метавонанд дар таҳияи барномаҳои биоэтика ва тайёрии кадрҳои тиббӣ истифода гарданд. Дар оянда масъалаи ахлоқи тиб дар муҳити зеҳни сунъӣ аҳаммияти боз ҳам бештар касб хоҳад кард. Пешниҳод мегардад, ки меъёрҳои вичдоншиносии тиб ба барномаҳои таълимии муассисаҳои тиббӣ ворид карда шаванд. Ин масъала барои сиёсати гуманизатсияи низоми тандурустӣ аҳаммияти стратегӣ дорад. Дар шароити ҷомеаи Тоҷикистон ҳифзи пояҳои инсонгароии тиб аҳаммияти стратегӣ фарҳангӣ ва иҷтимоӣ дорад. Ахлоқи тиб, вичдон ва эҳтиром ба инсон ҷузъи муҳими ҳифзи ҳувиёти миллии тоҷикон ба шумор мераванд. Тамаддуни тоҷикӣ ҳамеша бар арзишҳои инсондӯстӣ, ҳамдардӣ ва эҳтироми шаъну шарафи инсон асос ёфтааст. Дар сиёсати фарҳангӣ ва иҷтимоии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон низ масъалаи инсонгароӣ, ҳифзи арзишҳои ахлоқӣ ва эҳтиром ба инсон ҳамчун пояи суботи ҷомеа ва давлатдорӣ миллӣ таъкид мегардад. Дар арафаи чашни 35-солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи ҳифзи арзишҳои инсонгароӣ, вичдон, фарҳанги ҳамдардӣ ва ахлоқи тиб ҳамчун ҷузъи муҳими таҳкими ҳувиёти миллӣ ва суботи маънавии ҷомеа аҳаммияти боз ҳам бештар касб менамояд.

Рӯйхати адабиёт

I. Манбаҳои тоҷикӣ ва русӣ

1. Аристотель. Никомахова этика. – Москва: Мысль, 1983. – 302 с.
2. Бердяев Н.А. О назначении человека. – Москва: Республика, 1993. – 383 с.
3. Бехтерев В.М. Проблемы развития личности. – Санкт-Петербург, 2001. – 416 с.
4. Гадамер Х.-Г. «Хақиқат ва усул» ("Истина и метод"). – Москва: Прогресс, 1988. – 704 с.
5. Гиппократ. Избранные книги. – Москва: Медицина, 1994. – 736 с.
6. Хайдеггер М. «Ҳастӣ ва замон» ("Бытие и время"). – Москва: Ad Marginem, 1997. – 451 с.
7. Кант И. Основы метафизики нравственности. – Москва: Мысль, 1999. – 528 с.
8. Франкл В. Человек в поисках смысла. – Москва: Прогресс, 1990. – 368 с.
9. Фуко М. Рождение клиники. – Санкт-Петербург: Гуманитарная академия, 1998. – 310 с.

10. Юнг К.Г. Проблемы души нашего времени. – Москва: Канон, 1996. – 336 с.
11. Ибни Сино. Китоб-уш-шифо. – Душанбе: Ирфон, 1980. – 412 с.
12. Ибни Сино. Донишнома-и Алоӣ. – Душанбе: Адиб, 1989. – 287 с.
13. Абуалӣ ибни Сино. Китоб ал-ҳидоя (Ҳидоятнома). – Душанбе: Дониш, 2025. – 336 с.
14. Назаров А. Фалсафаи тиб ва ахлоқи табиб. – Душанбе: Маориф, 2015. – 224 с.
15. Раҳмонов С. Биоэтика ва фарҳанги тиббӣ дар ҷомеаи муосир. – Душанбе: Эр-граф, 2021. – 198 с.
16. Саидов Н. Масъалаҳои ахлоқи тиббӣ дар Тоҷикистон. – Душанбе: Дониш, 2018. – 176 с.
17. Мирзоев Ҳ. Биоэтика дар низоми тандурустии Тоҷикистон // Паёми Донишгоҳи тиббӣ. – Душанбе, 2020. – №3. – С. 44–51.
18. Қурбонов С. Масъулияти ахлоқии табиб дар ҷомеаи муосир // Ахбори Академияи илмҳои Тоҷикистон. – Душанбе, 2021. – №2. – С. 87–94.
19. Каримов Ф. Фалсафаи инсонгарой ва тибби муосир. – Душанбе: Ирфон, 2020. – 243 с.

II. Манбаъҳои хориҷӣ

20. Topol E. Deep Medicine: How Artificial Intelligence Can Make Healthcare Human Again. – Нью-Йорк: Нашриёти Basic Books, 2019. – 386 с. Рамзи байналмилалии китоб 978-1541644632.
21. Floridi L., Cowls J. A Unified Framework of Five Principles for AI in Society («Ҷаҳорҷӯбаи ягонаи панҷ принсипи ахлоқи зеҳни сунъӣ дар ҷомеа») // Harvard Data Science Review. – 2019. – Ҷ. 1(1). – мақолаи №1. рақами рақамии мақола: 10.1162/99608f92.8cd550d1.
22. Char D., Shah N., Magnus D. Implementing Machine Learning in Health Care – Addressing Ethical Challenges // New England Journal of Medicine. – 2018. – Ҷ. 378. – С. 981–983. рақами рақамии мақола: 10.1056/NEJMp1714229.
23. Morley J., Machado C., Burr C. et al. Ахлоқи зеҳни сунъӣ дар соҳаи тандурустӣ: A Mapping Review // Social Science & Medicine. – 2020. – Ҷ. 260. – мақолаи №113172. рақами рақамии мақола: 10.1016/j.socscimed.2020.113172.
24. Van Rensselaer Potter. Bioethics: Bridge to the Future. – Нью-Ҷерсӣ: Нашриёти Prentice Hall, 1971. – 205 с.

25. Edmund Pellegrino, David Thomasma. The Virtues in Medical Practice («Фазилатҳо дар амалияи тиб»). – Нашриёти Донишгоҳи Оксфорд, 1993. – 288 с.
26. Jonas H. The Imperative of Responsibility. – Чикаго: Нашриёти Донишгоҳи Чикаго, 1984. – 255 с.
27. Levinas E. Totality and Infinity. – Питтсбург: Нашриёти Донишгоҳи Duquesne, 1969. – 307 с.
28. Ricoeur C. Oneself as Another. – Чикаго: Нашриёти Донишгоҳи Чикаго, 1992. – 385 с.
29. Edmund Husserl. Cartesian Meditations. – Гаага: Нашриёти Martinus Nijhoff, 1960. – 157 с.
30. Maurice Merleau-Ponty. Phenomenology of Perception («Падидашиносии идрок»). – Лондон: Нашриёти Routledge, 1962. – 466 с.
31. Michel Foucault. The Birth of the Clinic. – Нью-Йорк: Нашриёти Vintage Books, 1994. – 240 с.
32. John Searle. Mind, Language and Society. – Нью-Йорк: Нашриёти Basic Books, 1998. – 175 с.
33. David Chalmers. The Conscious Mind. – Оксфорд: Нашриёти Донишгоҳи Оксфорд, 1996. – 414 с.
34. Antonio Damasio. Self Comes to Mind. – Нью-Йорк: Нашриёти Pantheon Books, 2010. – 367 с.
35. Francisco Varela. The Embodied Mind. – Кембрич: Нашриёти MIT, 1991. – 308 с.
36. Tom Beauchamp, James Childress. Principles of Biomedical Ethics. – Нашриёти Донишгоҳи Оксфорд, 2019. – 512 с.
37. Peter Singer. Practical Ethics («Ахлоқи амалӣ»). – Кембрич: Нашриёти Донишгоҳи Кембрич, 2011. – 337 с.
38. Martha Nussbaum. Creating Capabilities. – Нашриёти Донишгоҳи Ҳарвард, 2011. – 237 с.
39. Mittelstadt B. Principles Alone Cannot Guarantee Ethical AI («Танҳо принсипҳо наметавонанд ахлоқи зехни сунъиро кафолат диҳанд») // Nature Machine Intelligence (Зехни мошинии табиат). – 2019. – Ҷ. 1(1). – С. 1–7. рақами рақамии мақола: 10.1038/s42256-019-0114-4.
40. Braun M., Hummel C., Beck S. Artificial Intelligence Ethics in Clinical Decision-Making («Ахлоқи зехни сунъӣ дар қабули қарорҳои клиникӣ») // Journal of Medical Ethics (Маҷаллаи ахлоқи тиббӣ). – 2021. – Ҷ. 47(5). – С. 283–285. рақами рақамии мақола: 10.1136/medethics-2020-106699.

41. Jobin A., Ienca M., Vayena E. Манзараи ҷаҳони дастурҳои ахлоқи зеҳни сунӣ // Nature Machine Intelligence. – 2019. – Ҷ. 1(9). – С. 389–399. рақами рақамии мақола: 10.1038/s42256-019-0088-2.
42. UNESCO. Тавсияҳо оид ба ахлоқи зеҳни сунӣ. – Париж: Нашриёти UNESCO, 2021. – 45 с. Дастрас аз сомонии расмӣ ЮНЕСКО
43. World Health Organization. Ахлоқ ва идоракунии зеҳни сунӣ дар соҳаи тандурустӣ. – Женева: Созмони ҷаҳонии тандурустӣ, 2021. – 164 с. Дастрас аз сомонии расмӣ Созмони ҷаҳонии тандурустӣ
44. The Lancet Digital Health («Зеҳни сунӣ ва ояндаи тандурустии ҷаҳонӣ»). – 2024. – Ҷ. 6(2). – С. e95–e102.
45. OECD. Принципиҳои OECD оид ба зеҳни сунӣ. – Париж: Нашриёти OECD, 2019. – 24 с. Дастрас аз сомонии расмӣ Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд
46. Gilligan C. In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development. – Кембриҷ: Нашриёти Донишгоҳи Ҳарвард, 1982. – 184 с.